

BİR SIR KÂTİBİNİN AVRUPA GÖZLEMLERİ: AHMED NAZMÎ EFENDİ'NİN KALEMİNDEN FRANSA VE AVRUPA AHVALI

Hüseyin YILMAZ*

Öz

Halet Efendi'nin Paris büyükelçiliği (1803-1806) sırasında sır kâtipliği görevini üstlenen Ahmed Nazmî Efendi, ülkeye dönüşünde bir takrir kaleme almıştır. Elçilik görevi sırasında Halet Efendi'nin mahiyetinde aktif görev alan Nazmî Efendi, bu sayede hem Fransa hem de Avrupa'ya dair gözlemler yapma imkânı bulmuştur. Bu nedenle yazdığı takrirden elçilik sırasında yaşanan önemli olaylara dair bilgiler vermiştir. Fakat Nazmî Efendi, bu takrirden özellikle Fransa askerî sistemi üzerinde durmuştur. Başta başkomutan ve sonrasında imparator Napolyon'un kişiliği olmak üzere Fransa askerî sisteminin öne çıkan öğeleri hakkında bilgi vermiştir. Askere alım sisteminden talime, harbiye eğitiminden asker sayılarına kadar Fransız ordusunun kendince öne çıkan bazı unsurlarına dair bilgiler aktaracaktır. Verilen bu bilgiler doğrultusunda Nazmî Efendi, hiç şüphesiz muzaffer bir ordu sisteminin nasıl işlediğini ve belki de nasıl olması gerektiğini göstermek istemiştir. Ayrıca bu bilgiler İstanbul'da düzenli ve talimli bir ordu kurulmaya çalışıldığı bir zamanda yazılmış olması açısından da büyük öneme sahiptir. Tüm bu bilgilerin yanı sıra, Nazmî Efendi'nin üzerinde durduğu bir diğer konu ise Avrupa'nın siyasi durumudur. Özellikle, büyük güçler arasındaki siyasi durum ve pozisyonlara dair bilgiler vermiştir. Napolyon'a karşı oluşan koalisyon ve özellikle de Rusya ve İngiltere'nin politik tutumları üzerinde duracaktır. Osmanlı Devleti'nin Rusya ile bir savaşın arifesinde olduğu düşünüldüğünde, bu aktarılanlar Bâb-ı Âlî açısından kıymete değer bilgilerdir. Bu çalışmada Ahmed Nazmî Efendi'nin söz konusu takriri analiz edilecektir.

Anahtar Kelimeler: Ahmed Nazmî Efendi, Halet Efendi, III. Selim, Fransa, Nizam-ı Cedid

EUROPEAN OBSERVATIONS OF A SECRET CLERK: FRANCE AND EUROPEAN CONDITIONS FROM THE PEN OF AHMED NAZMÎ EFENDİ

ABSTRACT

Ahmed Nazmî Efendi, who served as Halet Efendi's secret clerk during his ambassadorship to Paris (1803-1806), would write an appreciation on his return to the country. Nazmî Efendi, who took an active role in Halet Efendi's entourage during his embassy, would have the opportunity to observe both France and Europe. In this way, he would give information about the important events that took place during his embassy. Nazmî Efendi, however, would especially focus on the French military system. He would give information about the prominent elements of the French military system, especially the personality of the commander-in-chief and later the emperor Napoleon. He would give information about some of the prominent elements of the French army, from the recruitment system to training, from military education to the number of soldiers. According to this information, Nazmî Efendi, undoubtedly wanted to show how a victorious army system functioned and perhaps how it should function. Additionally, this information is of great importance as it was written at a time when efforts were being made to establish a regular and trained army in Istanbul. In addition to all this information, another issue that Nazmî Efendi emphasized was the political situation of Europe. In particular, it would provide information about the political situation and positions among the great powers. He would emphasise the coalition formed against Napoleon and especially the political attitudes of

Araştırma Makalesi

Makale Gönderim Tarihi: 21.02.2024; Yayına Kabul Tarihi: 22.03.2024

* Dr, Manisa Celal Bayar Üniversitesi İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi Tarih Bölümü,
email: huseyin.yilmaz@cbu.edu.tr ORCID: [0000-0003-3655-6919](https://orcid.org/0000-0003-3655-6919)

Russia and England. Considering that the Ottoman Empire was on the eve of a war with Russia, this information was valuable for the Bâb-ı Âlî. In this study, Ahmed Nazmî Efendi's statement will be analyzed.

Keywords: Ahmed Nazmî Efendi, Halet Efendi, Selim III, France, New Order

Giriş

Osmanlı Devleti'nin klasik çağında ortaya koyduğu dış politika, XVI. yüzyılda değişmeye başlamıştır. Ordunun yerine diplomasinin uluslararası arenada daha fazla kullanılmaya başlanması, aynı zamanda diplomatik unsurların da uygulanması anlamına geliyordu. Bunların başında da hiç şüphesiz Avrupa'nın önemli başkentlerine elçilik heyetlerinin gönderilmesi gelmekteydi. Osmanlı Devleti her ne kadar kuruluşundan itibaren mücadele içinde bulunduğu devletlere çeşitli mahiyette elçilik heyetleri göndermiş olsa da bu elçiler, genel olarak düşük rütbeli kimselerden seçilmekte ve heyetler de kısmen küçük gruplardan oluşmaktaydı. I. Ahmed devrinde imzalanan Zitvatorok Antlaşması (11 Kasım 1606) ile ortaya çıkan yeni durum aynı zamanda Osmanlı elçilik heyetlerinin mahiyetini de etkilemiştir. Zitvatorok Antlaşması ile Osmanlı Devleti, tarihinde ilk defa imzaladığı antlaşmanın onaylı nüshasının götürülmesi için elçilik heyeti gönderilmiştir. Diğer taraftan bu elçi, Avusturya'nın talebi doğrultusunda önceye göre daha yüksek rütbeli bir kişiden seçilmiştir. Bu konudaki en önemli gelişmelerin bir diğeri 1664'ta imzalanan Vasvar Antlaşması sonrasında yaşanmıştır. Antlaşmanın onaylı nüshasını Viyana'ya götüren Kara Mehmed'e Rumeli beylerbeyliği payesi verilmiştir. Kara Mehmed Paşa aynı zamanda klasik anlamda düzenlenmiş ve metni günümüze ulaşan en eski sefaretnâmenin de yazarıdır (Beydilli, 2007, s. 8-30; Beydilli, 2009, s. 289-294; Demir, 2023, s. 13-16).

Bu eser aynı zamanda Osmanlı sefaretnâme geleneği için de bir başlangıç noktası oluşturmuştur. Her ne kadar Osmanlı elçilerinin gittikleri ülkelere dair kaleme aldıkları sefaretnâme örnekleri Fatih devrine kadar geri götürülse de (Karamuk, 1992, s. 391-404) bu eserlerin mahiyetinde XVII. yüzyılda bir değişiklik yaşanmıştır. Bu tarihten itibaren farklı amaçlarla (barış, doğum, ölüm, cülus vb.) gönderilen Osmanlı elçileri, gördükleri yerler ve şahit oldukları olayların yanı sıra gittikleri devletlerin siyasî, askerî, ekonomik vb. yönlerine dair daha ayrıntılı sefaretnâmeler kaleme almaya başlamışlardır. Sefaretnâme yazmak her ne kadar elçinin gönderilme amacı olmasa da gidilen ülkeye dair gözlemlerin aktarılması ve elde edilen bilgilerin paylaşılması zamanla bir gelenek haline dönüşmüştür. Daha önceki dönemlerde kaleme alınan bu eserler Osmanlılar açısından yazıldığı ülkelere dair temel bilgi kaynağı olma özelliği taşımaktaydı. Fakat özellikle XVIII. ve XIX. yüzyıllarda yazılan sefaretnâmelerde ise bu durum biraz değişiklik göstermeye başlamıştır. Artık sefaretnâmeler sadece bilgi kaynağı olmanın ötesine geçerek Osmanlı reformları için birer referans kaynağına dönüşmüştür. Yirmisekizinci Mehmed Çelebi'nin Paris'ten dönüşü, etkisini mimari alanda gösterirken; Ahmed Resmî ve Ebubekir Râtib efendilerin sefaretnâmeleri askerî reformlar için kaynak mahiyetinde olmuştur.¹

III. Selim'in Avrupa'nın önemli başkentlerinde mukim elçilikleri açması ile gönderilen elçilerin statüsünde bir değişiklik yaşanmıştır. Bununla beraber bu elçiler hem gittikleri ülkeler hem de görevlerine dair sefaretnâmeler yazmayı ihmal etmemişlerdir. Özellikle III. Selim devrinde yazılanlar, Nizam-ı Cedid ekibi için birer reform ajandası olma rolüne de bürünecektir. Ebubekir Râtib Efendi'nin *Büyük Layiha*'sının yanı sıra ilk daimî elçilerden olan Yusuf Âgâh

¹ Yirmisekizinci Mehmet Çelebi'nin Paris gözlemleri hakkında bkz. (Veinstein, 2002). Ahmed Resmi hakkında (Aksan, 1997). Râtib Efendi hakkında bkz. (Yeşil, 2011).

Efendi, Moralı Seyyid Ali Efendi, Amedî Mehmed Said Galib Efendi gibi kişilerin eserleri de dönemin devlet adamları için önemli kaynaklardan olacaktır. Kendi faaliyetlerinin yanı sıra buldukları ülkelerin ekonomik, askerî, siyasî vb. durumları hakkında da bilgi veren bu eserler, içerikleri dolayısıyla gönderilen ülkeler hakkında birer rehber dönüşmüştür. Diğer taraftan bu eserler hiç şüphesiz bazı amaçlar dikkate alınarak yazılmaktadır. Elçilerin faaliyetlerinin yanı sıra özellikle bazı konular üzerinde daha fazla durulmaktadır. Avrupa'nın bir model olarak örnek alınmaya başlandığı bir dönemde kaleme alınan bu eserler, yapılması planlanan reformlar için ikamet edilen ülkelere bilgiler sunmaktadır. Bu doğrultuda bu eserlerin genelinde elçi olarak gönderilen ülkelerin askerî sistemleri hiç şüphesiz en fazla üzerinde durulan konuların başında gelmektedir. Fakat bu anlatım yapılırken açık bir dil de kullanılmamaktaydı. Gördükleri ve duyduklarına dair yapılan bu anlatımlar sadece kendilerinin faaliyetlerine dair bir yadigâr bırakmak amacı gütmemektedir. İhtiyaç duyulan reformlar için birer kıssadan hisse çıkarılmasına vesile olmak, bu eserlerin yazılış amaçlarından birisidir. Diğer taraftan Osmanlı Devleti'nde yapılmayan ve yapılmasının iyi olacağını düşündükleri düzenlemelerin anlatımı yapılarak bir bakıma eserin muhatabına bir mesaj verilmek istenmekteydi.²

Ahmed Nazmî Efendi'nin Kaleminden Fransa ve Avrupa Ahvali

Avrupa'nın çeşitli başkentlerine gönderilen bu elçiler bazen birden fazla ve farklı boyutlarda da sefaretnâmeler yazabiliyorlardı. Bu eserler kendileri tarafından yazılabildiği gibi maiyetindeki sır kâtipleri tarafından da kaleme alınabilmekteydi. Bunun yanında elçilerin hizmetinde bulunan kişiler de görevlerine dair eserler ortaya koyabiliyordu. Londra'ya gönderilen ilk daimî elçi Yusuf Âgâh Efendi'nin sır kâtibi Mahmud Râif Efendi'nin Fransızca yazdığı ve İngiltere hakkında bilgiler sunan eseri bu mahiyetteydi (Engin, 1999, s. 135-162). Çalışmamıza konu olan Ahmed Nazmî Efendi'nin kaleme aldığı metin de bu doğrultuda ortaya çıkmıştır. Halet Efendi'nin Paris büyükelçiliği sırasında mahiyetinde bulunan ve sır katipliği görevini üstlenen Nazmî Efendi, bu görevi sırasında gördükleri ve düşündüklerini yazma ihtiyacı hissetmiştir. Bu doğrultuda ortaya çıkan metin, Nazmî Efendi ve dolayısıyla Halet Efendi'nin Fransa'daki faaliyetlerine dair bilgiler vermektedir. Bunun yanında Nazmî Efendi, Fransa'da gördükleri ve anlatılması gerektiğini düşündüğü askerî ve siyasî konulara dair de görüşlerini aktarır (BOA HAT. 269/15702). Halet Efendi'nin elçilik heyetinin İstanbul'a dönüşünden³ sonra kaleme alınan bu metin hem sona eren görevin bir raporu hem de elde edilen tecrübe ve bilgilerin aktarıldığı bir metindir.

Halet Efendi'nin sır kâtibi olarak görevlendirilen Nazmî Efendi, bu göreve atandığında iki ülke bir savaş durumundan yeni çıkmıştı. Napolyon'un 1798'te Mısır'ı işgali sonrasında başlayan savaş, 1802'de imzalanan barış antlaşması ile neticelenmişti. Fakat barış iki ülke arasındaki ilişkileri bir anda savaş öncesi duruma döndürmeye yetmeyecekti. Fakat Bâb-ı Âlî hem dış hem de iç politikadaki gelişmeler nedeni ile Fransa'nın desteğine ihtiyaç duymaktaydı. Napolyon'un Mısır'ı işgali sonrasında İngiltere ve Rusya ile ortaya çıkan zorunlu ittifakın yanı sıra içerde Nizam-ı Cedid reformlarının ihtiyaç duyduğu teknik ve uzman desteği için Fransa, Osmanlı

² Sefaretnâmeler hakkında genel bir değerlendirme için bkz. (Unat, 2008). Sefaretnâmelerin Osmanlı reform hareketine etkisi konusunda bkz. (Yalçınkaya, 1997, s.319-338; Beydilli, 2009, s. 292-294).

³ Ekim 1806 tarihinden Paris'ten hareket eden heyet, aynı yılın Aralık ayının ortalarında İstanbul'a ulaşacaktı. Bu konuda bkz. (Gürgen, 2018, s.110). Bu doğrultuda Nazmî Efendi söz konusu takriri 1806'nın sonu ile 1807'nin başına rast gelen bir tarihte kaleme almış olmalıdır.

Devleti açısından önemli bir fırsat olabilirdi (Soysal, 1999). Bu nedenle III. Selim, Fransa ile ilişkileri eski dostluk seviyesine yeniden döndürmek amacı güdüyordu. Bu doğrultuda Halet Efendi, 29 Aralık 1802 tarihinde muhasebe-i evvel payesi ile Paris'e ikamet elçisi olarak atanmıştır. Halet Efendi'nin şüphesiz en önemli görevlerinin başında iki ülke arasındaki ilişkileri eski haline döndürmek geliyordu. Fakat Fransa'ya ulaşılması ile başlayan mütekabiliyet sorunlarına ilerleyen süreçte başkaları eklenecektir. Özellikle Napolyon'un Fransa ve İtalya kralı unvanlarının tanınmasında bazı sorunlar yaşanacak bu da ikili ilişkileri doğrudan etkileyecektir. Bu sorunlar etrafında elçilik görevi sona eren Halet Efendi, 1806'nın sonunda yurda dönecektir.⁴

Bu süre zarfında Halet Efendi'nin yanı başında yer alan Nazmî Efendi hem yaşanan sorunların çözümü hem de elçilik görevinin tam anlamı ile yerine getirilmesi için elçinin talimatları doğrultusunda hareket edecektir. Bunun yanında Halet Efendi hem mütekabiliyet meselesinin çözümü hem de diğer meselelerde Nazmî Efendi'yi aktif bir şekilde kullanacaktır. Bu doğrultuda Fransız makamları ile yapılan görüşmelerde tercüman ile birlikte Nazmî Efendi de yer alacaktır. Nazmî Efendi'ye verilen bu görevler aynı zamanda onun yaşananlara dair ayrıntılı bilgilere sahip olmasına neden olmuştur. Bunun yanında her ikisi de benzer sıkıntılar ile karşılaşarak maddi sorunlar yaşayacaktı. Her ne kadar Nazmî Efendi'ye altı aylık maaş olarak 5000 kuruş (Karal, 1940, s.10) verilmiş olsa da bu miktar kendisine yetmeyecekti. Bu nedenle dönüşünde harcırah talebinde bulunacak ve bu talep uygun görülecekti.⁵

Yaklaşık üç yıllık elçilik dönemi hem Halet Efendi'nin hem de Nazmî Efendi'nin Fransa ve Avrupa ahvali ile yakın temas kurmasına neden olmuştur. Diğer taraftan konsüllük rejimi ve Napolyon'un imparator oluşuna şahitlik edeceklerdi. Bunun yanında hem Talleyrand hem de Napolyon ile kurulan yakın temas onlara bu ikili hakkında gözlem yapma ve fikir edinme fırsatı sağlayacaktı. Gelecek on yılda bu ikilinin Avrupa siyasetine yön vereceği düşünüldüğünde hem Halet Efendi hem de Nazmî Efendi'nin bu kişiler hakkındaki görüşleri, Osmanlı makamları için büyük önemi haizdi. Bu nedenle Fransa'nın merkezinde bulunan bu Osmanlı memurları, hükûmetine bilgi verme ihtiyacı hissetmekteydi. Diğer taraftan Bâb-ı Âlî'nin de hem yaşananlara hem de Avrupa'ya dair bilgi talebi söz konusuydu. Bu doğrultuda Halet Efendi, elçiliği boyunca hem yaşanan gelişmelere hem de Fransa ve Avrupa ahvaline dair bilgiler göndermeye devam etmiştir. Nazmî Efendi ise bu görevi sırasındaki yaşadıklarını ve Fransa ve Avrupa ahvaline dair düşüncelerini İstanbul'a dönüşü sonrasında kaleme almıştır. Halet Efendi'nin bu dönemde yazdıklarına bakıldığında Avrupa'ya dair olumlu bir düşünceye sahip olduğu görülmektedir. Bu olumsuz imajın oluşmasında birçok farklı sebebin olduğu söylenebilir. Bunların başında Halet'in yaşamışlıkları gösterilebileceği gibi Paris'te yaşadığı maddi sorunlar, gelenekçi kimliği, Osmanlı Devleti'nde Frenk taraftarı olarak gördüğü kişiler ile olan şahsi sorunları gibi birçok neden sıralanabilir.⁶

⁴ Halet Efendi'nin Paris büyükelçiliğine dair daha geniş bilgi için bkz. (Karal, 1940; Gürgen, 2018, s.37-105).

⁵ Nazmî Efendi'nin bu talebinin uygun görülmesindeki en önemli sebep daha önce benzer bir talepte bulunan Morali Esseyid Ali Efendi'nin sır kâtibinin bu talebinin kabul edilmesiydi. Bu nedenle Nazmî Efendi'ye de Ali Efendi'ye verildiği gibi bin kuruşluk bir ödeme yapılacaktı (BOA, Cevdet-Hariciye, nr. 68/3385).

⁶ Halet Efendi'nin Avrupa'ya dair sahip olduğu olumsuz düşünceler farklı çalışmalara konu olmuştur. Hem devrinde hem de öncesi ve sonrasında Avrupa'da bulunan elçilerin olumlu anlatımlarına karşılık kendisinin sahip olduğu olumsuz düşünceler konusunda bkz. (Karal, 1940, s. 31-40; Eldem, 1999, s. 189-200; Şirin, 2009, s. 200-210; Lewis, 2019, s. 76-77, 299 ve 321-322; Yeşil, 2011, s. 110-111; Gürgen, 2018, s. 123-142).

Halet Efendi'nin bu tutumuna karşılık Nazmî Efendi ise meselelere tam anlamı ile bir başka zaviyeden bakacaktır. Klasik bir takrir⁷ şeklinde kaleme aldığı metin, öncelikli olarak Fransa'ya gidişleri ve yaşanan mütekabiliyet meseleleri ile başlar. Osmanlı elçisi bir bakıma Talleyrand'ın sergilediği sert tavır ile karşılaşılır. Bu doğrultuda Nazmî Efendi, meselenin çözümündeki sergilediği role dair bir anlatım sunar. Bu anlatım ile hiç şüphesiz Halet Efendi'nin yazdıklarının aksine bu meselede oynadığı rolü göstermek istemektedir. Bu doğrultuda söz konusu takrir, Nazmî Efendi öznesi doğrultusunda kaleme alınmıştır.⁸ Bu meseleden sonra Nazmî Efendi, Talleyrand ve Napolyon ile yapılan görüşmelere dair bir anlatım sunmaktadır. Görüşmenin yapılacağı binaya nasıl gidildiğinden görüşme sırasında nasıl bir teşrifat izlendiğine kadar mevzuların yanı sıra, katılımcılar ve yapılan konuşmalar gibi konular ele alınmaktadır. Özellikle Napolyon ile yapılan görüşme üzerinde duran Nazmî Efendi, onun Osmanlı Devleti ve III. Selim'e dair beyanatlarını aktarmaktadır. Sultan ve Osmanlı Devleti hakkında dostane açıklamalarını doğrudan aktararak bir bakıma elçilik misyonunun istenildiği neticeyi verdiğini göstermektedir. Daha sonrasında ise Nazmî Efendi, Napolyon'un imparator olması ile yaşananlara değinecektir. İmparatorluk meselesinden önce Halet Efendi'nin resmî törenlere davet edildiğini fakat Bâb-ı Âlî'nin Napolyon'un imparatorluk unvanını resmen tanımadığı için elçinin de resmî davetlere çağrılmadığını belirtmektedir. Bu nedenle Osmanlı elçisi bir bakıma tecrit edilmiş ve hatta bazı olumsuz muamelelerle de karşılaşmıştır.

Yaşanan olumsuzluklara rağmen Nazmî Efendi bu konular üzerinde fazla durmamaktadır. Onun asıl anlatmak istediği Fransa'nın askerî durumudur. Bu doğrultuda ilk olarak başkomutana dair düşüncelerini paylaşmaktadır. Napolyon'un tahminen otuz beş otuz altı yaşlarında olduğunu, buna karşılık dünya zevklerinden uzak kaldığını, dış görünüşe önem vermediğini, tek gayesinin düşmanlarını yenmek olduğunu belirtmektedir. Bu nedenle gece gündüz bu amaç için çalıştığını, her bir maddenin düzene koyulması için çaba gösterdiğini ve bu doğrultuda askerî meselelere verdiği önem üzerinde durmaktadır. Yapılan bu anlatım diğer bir açıdan Napolyon'un askeri başarılarının arkasındaki nedenlerdir. Napolyon'un her zaman talim ile meşgul olduğu vurgusu yapılarak bu başarılarının arkasındaki başka bir neden ortaya konulmaktadır. İstanbul'da yeni bir talimli ordunun kurulmaya çalışıldığı ve bunun kapsamının her geçen gün biraz daha genişletildiği bir zamanda kaleme alınan bu metin, hiç şüphesiz bazı ön anlamlarla yüklüdür. Bu doğrultuda Nazmî Efendi, bir bakıma askerî açıdan başarılı olunması için yapılması gerekenlere dair de imalarda bulunuyor gibidir.

Fransa'nın askerî başarılarının arkasında Napolyon'un kişiliği ve bireysel çabasının olduğuna dair bu anlatım sonrasında Nazmî Efendi, askere alımlara dair meselelere eğilecektir. Bu mesele sır kâtibinin üzerinde durduğu en önemli konuların başında gelmektedir. Asker celbini Napolyon'un askerî başarılarının nedenlerinden birisi olarak gördüğü için bu konuyu ayırtması ile ele alacaktır. Askere alımlarda kura sisteminin nasıl uygulandığı, kura çekimlerinde herhangi bir ayırımın yapılmadığı, askere alınan kişilerin mecburi görev sürelerini doldurduktan sonra isteğe bağlı olarak askerlikten ayrılabilceği, ayrılmayanların çeşitli rütbelere sahip

⁷ Bir işi resmen ve yazılı olarak merciine bildiren belgeleri tanımlamak için kullanılan takrir, aynı zamanda alt kademelerden ve elçiliklerden bir konu üzerine yazılan belgeler için de kullanılır. Bu belgeler genel olarak sadrazam tarafından üst kısımlarına yazılan bir özet ile birlikte Sultan'a sunulurdu. Takrir konusunda bkz. Pakalın, 1993, s. 385 ve Kütükoğlu, 2013, s.179).

⁸ Halet Efendi'nin mütekabiliyet meselesine dair anlatımı için bkz. (Gürgen, 2018, s. 69-71).

olabileceği gibi konularda açıklamalar yapmaktadır. Yirmi bir yaşına basan her Fransız gencinin bunu ilan ederek kura çekimlerine katılmak zorunda olduğu, kurada seçilenlerin gerekli bir askerî eğitimden geçtiği, bu eğitim sonrasında ihtiyaç duyulan yerlere gönderildikleri gibi süreçleri anlatacaktır. Bu anlatım ile Nazmî Efendi hiç şüphesiz Napolyon'un asker toplamadaki başarısının nedenlerini göstermek istemektedir. Bunu açık bir şekilde de ifade etmekten kaçınmayan sır kâtibi, bu sayede kısa sürelerde önemli miktarda asker toplanabildiği ve gerekli yerlere nakledilebildiğini belirtmektedir. Diğer taraftan bu sistemin ayrıntısı ile kaleme alınması Nizam-ı Cedid'in en fazla mustarip olduğu konuların başında gelen asker celbi için de bir öneri mahiyetinde olabilir. Nizam-ı Cedid'e ilk başta İstanbul'un sokaklarında yaşayan evsiz ve kimsesizlerden asker yazıldığı düşünülürken bu anlatımlar ayrı bir değere sahiptir.⁹ Diğer taraftan bu metnin, yeni düzenin Rumeli'de uygulanma çabaları sonrasında bir isyan ile karşılık verildiği bir dönemde kaleme alındığı da unutulmamalıdır.¹⁰ Bu doğrultuda Fransa'da uygulanan bu sistem, Nizam-ı Cedid'in asker toplama sorununa bir çare olabilirdi. Nazmî Efendi'nin bu satırları hangi amaç ile yazdığı kesin olarak bilinemese de bu anlatımları, Fransız askere alım sistemini kesin olarak beğendiğinin bir göstergesidir. Bu nedenle bu sistemin Fransa'nın askerî gücünü arttırdığını açık bir şekilde de belirtmekten kendini alı koyamaz. Hatta bunu Napolyon'un Fransa ve İtalya krallıkları unvanını almasındaki temel saiklerden biri olarak görür.

Askere alım ve talim sisteminin Napolyon'un gücünün arkasındaki asıl unsurlardan biri olduğuna dair bu açıklamalar sonrasında Nazmî Efendi, İngiltere'nin işgali için hazırlanan orduya dair bilgiler vermektedir. Normandiya'da birkaç yıldır İngiltere işgali için hazırlanmakta olan bu ordunun asker sayılarına, çıkarma yapmak için gerekli gemilerin hazırlandığına dair bilgiler aktaracaktır. Bunu müteakip Nazmî Efendi, Fransa'nın diğer ordularının asker sayılarına dair bilgiler verecektir. Nerede, hangi amaç için, ne kadar asker toplandığına dair açıklamalarda bulunacaktır. Fransız ordusunun bu organizasyonuna dair açıklamaları ile Nazmî Efendi, aynı zamanda askerlerin ne kadar hızlı toplanabildiğini ve ihtiyaç duyulan alanlara nakillerinin nasıl bu kadar hızlı gerçekleştirildiğini göstermektedir. Bu anlatımları ile Fransız askerlik sisteminin ne kadar iyi işlediğini ortaya koymaktadır. Bu satırları kaleme alırken hiç şüphesiz Beydilli'nin ifadesiyle "keşke bizde de böyle olsa" diye düşünmüş olabilir. Askerî organizasyona dair bu beyanatlardan sonra Nazmî Efendi, bu sistemi işleten subay/*ofcial* sınıfına odaklanır. Bu kişilerin genç yaşta çeşitli eğitimlerden geçirildiğini Paris'te "*politika ve coğrafya ve hendese ve sair sinâyi-i harbiye*" konularında dersler aldığını belirtir. Bu harbiye eğitiminden sonra yeteneklerine göre rütbeler verildiğini ve hatta siyasetle uğraşanlarının genelinin de bu kişiler arasından çıktığını belirtir. Bu açıklamaları ile Fransız askeriyesi ve siyasetine yön veren kişilerin belirli bir donanıma ve iyi bir eğitim seviyesine sahip olduğunu göstermektedir. Subay eğitime dair bu açıklamalar sonrasında Nazmî Efendi, asker ve mühimmat sevkine dair bilgiler verir. *Minüströ dölamerin*/ministère de la Marine tabir olunan memur üzerinden kurulan düzeni ele almıştır. Bu düzen üzerinden Fransız ordusunun nakliyat sisteminin nasıl işlediğini gösterecektir.

Nazmî Efendi kaleme aldığı taktir ile Fransız askeriyesi hakkında asker alımından organizasyona, başkomutanından asker sayılarına kadar genel bir anlatımını sunacaktır. Bu sayede

⁹ Nizam-ı Cedid'in kuruluş aşamasında Levend Çiftliği'nde ilk eğitim alan kişiler savaş esirleri ve İstanbul sokaklarındaki evsizlerden seçilmişti. (Shaw, 1965/1966, s. 170).

¹⁰ Nizam-ı Cedid'in Anadolu'da uygulanmaya konulması sonucunda elde edilen başarı doğrultusunda Rumeli'de de uygulanmasına karar verilmişti. Fakat bu karar Nizam-ı Cedid ekibi Trakya'da iken muhalefet ile karşılaşacak ve tarihe İkinci Edirne Vakası olarak geçecek bir isyana dönüşecekti. Bkz. (Yeşil, 2016, s. 271-272).

hiç şüphesiz muzaffer bir ordu sisteminin nasıl işlediğini ve belki de nasıl olması gerektiğini göstermek istemiştir. Bu durum kaleme aldığı taktirin nerdeyse yarısını bu meselelere ayırmasına neden olmuştur. Sır kâtibi olarak maiyetinde yer aldığı Halet Efendi gibi Paris genelevi/Palais Royal vb. yerlerden ziyade siyasî ve askerî meselelere dair bilgiler vermeyi tercih etmiştir. Halet Efendi'nin her zaman yanında olan bir kişinin Palais Royal'i görmemesi veya en azından buraya dair konuşulanları duymamasının imkânsız olduğu söylenebilir. Fakat Halet Efendi'nin aksine ahlaki meselelerden ziyade Râtib Efendi gibi olmayı tercih ederek askerî sistemlere odaklanmıştır (Yeşil, 2011, s. 110-111). Diğer taraftan verilen bilgilerin mahiyeti de ayrı bir konudur. İstanbul'da bu dönemde daha çok Fransız askerî sistemi dikkate alınarak yeni bir ordu kurulmaya çalışılmaktadır. Bu nedenle de Nazmî Efendi, kaleme aldığı taktirinde Nizam-ı Cedid için model alınan ordu sistemini (Yeşil, 2010, s. 27/84) anlayabildiği kadar aktarmayı yeğlemiştir. Bu doğrultuda Nazmî Efendi, "Frengistan"ın ahlaki geriliğinden ziyade askerî olarak daha ileride olduğunu göstermeye çalışmaktadır.

Fransız askeri sistemine dair bu anlatımdan sonra Nazmî Efendi taktirine, Avrupa'nın siyasi durumu ile devam eder. Özellikle Napolyon'un Fransa ve İtalya imparatoru olmasından sonra Rusya ve Avusturya ile yaşadığı sorunlara değinir. Bu nedenle İstanbul yolunda uğradıkları Avusturya şehirleri ve gördükleri gazetelerdeki havadisleri aktarmaktadır. Rusya ile Bâb-ı Âlî'nin ilişkilerinin her geçen gün biraz daha gerildiği ve 1806'nın sonunda bir savaşa dönüştüğü düşünüldüğünde, Avrupa'dan henüz yeni gelmiş birisi olan Nazmî Efendi'nin Avrupa siyasetine dair bu anlattıklarının önemini bir kat daha arttırır. Bu doğrultuda Fransa ile Rusya ve Avusturya arasındaki sorunlar ve askerî manevralar Bâb-ı Âlî'nin öğrenmek isteyeceği konuların başında gelmektedir. Bu nedenle de Nazmî Efendi, bu konularda hükûmetine bilgiler aktaracaktır. Hatta Napolyon'un emri altında olan büyük askerî birlikler ile Viyana'yı bile zapt edebileceğinin konuşulduğunu, bu nedenle de Rusya ile Avusturya arasında bir yakınlaşmanın olduğunu belirterek bir bakıma üçüncü koalisyona¹¹ dair bilgiler sunar. Her ne kadar 1805'in sonunda gerçekleşen savaşlara dair herhangi bir bilgi paylaşmasa da Napolyon'un İngiltere ile barış yapma olasılığının da azlığına değinir. Bu doğrultuda olası bir savaş ihtimali üzerinde durarak Fransa askeriyesinin sahip olduğu üstünlüğü yeniden hatırlatır.

Avrupa'daki siyasi duruma dair verdiği bu bilgilerden sonra Nazmî Efendi, Fransa ve Osmanlı Devleti arasındaki ilişkilere eğilir. Napolyon'un Bâb-ı Âlî'ye karşı beslediği dostluğa değinerek bunun yanında Osmanlı Devleti ile İngiltere ve Rusya arasında sorunlar çıkarmayı amaçladığının herkesin malumu olduğunu belirtmekten de geri durmaz. Hatta bunun Napolyon'un büyük politikası olduğunu belirtir. Aynı tarihlerde İstanbul'da bulunan Fransa elçisi Sebastiani'nin¹² de bu amaç için çalıştığı düşünüldüğünde Nazmî Efendi'nin bu politik okumasının ne kadar yerinde olduğu görülür. Fakat onun bu politika karşısında uygulanmasını tavsiye ettiği siyaset bî-terafıdır. Bu kapsamda Bâb-ı Âlî'nin doğru bir siyaset ortaya koymasını ve bunun da vaktin gereği olduğunu belirterek bu konuya son verir. Sonrasında da bazı havadisleri ekleyerek taktirine nokta koyar. Sır kâtibi olarak Avrupa'da bulunduğu döneme dair gördüklerini ve düşüncelerini ele alan bu taktir, Rusya ile yeni bir savaşa giden Bâb-ı Âlî açısından önemlidir. Özellikle Avrupa'daki Fransa karşıtı siyasi durumu özetleyen bölümleri III. Selim'in dikkatinden de kaçmamıştır. Bu doğrultuda Nazmî Efendi'nin yazdıklarına dair "*mülâhazalarımı te'yid ediyor*"

¹¹ Üçüncü Koalisyon ve Osmanlı Devleti hakkında bkz. (Gosu, 2003, s. 199-237).

¹² Sebastiani'nin elçiliği ve faaliyetleri hakkında bkz. (Driault, 2013; Coquelle, 1904, s.574-611).

diyecektir. Napolyon iktidarı ile bir yakınlaşma ve hatta yakın gelecekte ittifak arayışında olacak olan Bâb-ı Âlî açısından bu tahrir hem Fransa'nın askerî sistemini hem de Avrupa'daki siyasi dengeleri ortaya koyması açısından önemlidir.

Sonuç

Nazmî Efendi tarafından 1806 ila 1807'nin başında yazıldığını düşündüğümüz bu tahrir dönemin Fransa'sı ve Avrupası hakkında bilgiler ihtiva etmektedir. Halet Efendi'nin Paris büyükelçiliği döneminde onun mahiyetinde sır kâtibi olan Nazmî Efendi, bu görevi sırasındaki tecrübe ve bilgilerini aktarma ihtiyacı hissetmiştir. Fakat Nazmî Efendi, elçisinin aksine daha çok askerî meseleler üzerinde durmaktadır. Bu doğrultuda elçisinden tamamen farklılaşır. Bu nedenle Nazmî Efendi'nin bu tahriri aynı dönemde Paris'te bulunan iki Osmanlı memurunun meselelere farklı bakabildiklerini göstermektedir. Özellikle Napolyon ve Fransız askerî sistemi, üzerinde durduğu konuların başında gelir. Napolyon'un kişiliğinden Fransa'nın askerî celbine, ordu sayılarından nakliye sistemine kadar geniş bir çerçevede bir anlatım sunar. Nizam-ı Cedid ekibinin yeni ve düzenli bir ordu kurmaya çalıştığı bir dönemde kaleme alınan bu tahrir ile Nazmî Efendi, bir bakıma dönemin paradigma ordusu hakkında bilgiler verir. Elçisi Halet Efendi'nin aksine neredeyse ahlaki meseleler üzerinde hiç durmazken daha çok askerî meselelere ve Fransa ile Avrupa'nın siyasetine dair bilgiler vermeyi tercih eder. Bu nedenle bu tahrir 1800'lerin başında Avrupa'da bulunan orta halli bir Osmanlı memurunun Frengistan'a bakışını göstermesi açısından önemli bir kaynaktır.

KAYNAKÇA

Kısaltmalar

BOA: Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivi

HAT: Hatt-ı Hümayun

TDVİA: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi

Arşiv Kaynakları

BOA, Cevdet-Hariciye, 68/3385.

BOA. HAT. 269/15702.

Telif Eserler

AKSAN, V. H. (1997). *Ahmed Resmi Efendi (1700-1783) Savaşta ve Barışta Bir Osmanlı Devlet Adamı*, (Ö. Arıkan Çev.). İstanbul Tarih Vakfı Yurt Yayınları.:

BACQUÉ J.-L. vd., (1991). *Représentants Permanents de la France en Turquie (1536-1991) et de la Turquie en France (1797-1991)*, İstanbul: İsis Yayımcılık.

BEYDİLLİ, K. (2007). Sefaret ve Sefaretnâme Hakkında Yeni Bir Değerlendirme, *Osmanlı Araştırmaları*, 30, 8-30.

BEYDİLLİ, K. (2009). Sefâretnâme, *TDVİA*, XXXVI, 289-294.

CONNELLY, O. (1965). *Napoleon's Satellite Kingdoms*, Toronto: The Free Press.

- COQUELLE, V. P. (1904). Sébastiani Ambassadeur à constantinople, 1806-1808, *Revue d'histoire Diplomatique*, 18, 574-611.
- DEMİR, U. (2023). 1798-1774 Savaşı Öncesinde Osmanlı Diplomasisi. Ankara: TTK.
- DRÉAULT, E. (2013). *Napoleon'un Şark Siyaseti, Selim-i Salis, Napoleon, Sebastiani ve Gardane*, (Mehmed Fuad Köprülüzade, Çev.). Ankara: TTK.
- ELDEM, E. (1999). 18. Yüzyıl ve Değişim, *Cogito, Osmanlılar Özel Sayısı*, 19, 189-200.
- ENGİN, V. (1999). Mahmud Raif Efendi Tarafından Kaleme Alınmış İngiltere Seyahati Gözlemleri, *Prof. Dr. İsmail Aka Armağanı*, içinde (ss. 135-162). İzmir.
- ERRERO, G. 1(941). The Reconstruction Of Europe, Talleyrand and the Congress of Vienna 1814-1815, (Theodore R. Jaeckel Çev.). New York: G. P. Putnam's Sons.
- GOSU, A. (2003). The Third Anti-Napoleonic Coalition and the Sublime Porte, *International Journal of Turkish Studies*, 9, 199-237.
- GÜRGEN, S. Y. (2018). *Devletin Kahyası, Sultanın Efendisi Mehmet Said Hâlet Efendi*, İstanbul: Tımaş.
- KAÇAR, M. (1994). Osmanlı Devleti'nde Mühendishânelerin Kuruluşu ve Bilim ve Eğitim Anlayışındaki Değişimler, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, İstanbul.
- KARAL, E. Z. (1940). *Halet Efendinin Paris Büyük Elçiliği, 1802-1806*, İstanbul: Kenan Basımevi.
- KARAMUK, G. (1992). Hacı Zağanos'un Elçilik Raporu, *Belleten*, 61(216), 391-404.
- KÜTÜKOĞLU, M. (1993). Osmanlı Belgelerinin Dili (Diplomatik), Ankara: TTK
- LEWIS, B. (2019). *Müslümanların Avrupa'yı Keşfi*, (Belgin Çınar Çev.). İstanbul: Akıl Çelen Kitaplar.
- MADELEN, L. (1948). *Talleyrand, A Vivid Biography of the Amoral, Unscrupulous, and Fascinating Franch Statesman*, (Rosalie Feltenstein, Çev.). Londra: J. Rolls Book.
- PAKALIN, M. Z. (1993). Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözcüğü, İstanbul: 1993, III.
- SHAW, S. J. (1965/1966). The Nizam-ı Cedid Arm under Sultan Selim III, 1789-1807, *Oriens*, 18/19, 168-184.
- SOYSAL, İ. (1999). *Fransız İhtilali ve Türk-Fransız Diplomasi Münasebetleri (1789-1802)*, Ankara: TTK.
- ŞAKUL, K. (2016). Osmanlıların İlk Maden Kömürcülüğü Girişimi: Yedikumlar Kömür Madeni Mukataası, *Osmanlı Bilimi Araştırmaları*, XVIII/1, 39-52.
- ŞİRİN, İ. (2009). *Osmanlı İmgeleminde Avrupa*, Ankara: Lotus.
- TİĞLİOĞLU KAPICI, D. (2023). Misyonerler ve Tercümanlar: Aydınlanma Çağından Devrim Çağına Fransa'da Türkçe Öğrenmek ve Öğretmek, *MUTAD*, X/2, 657-692.
- UNAT, F. R. (2008). *Osmanlı Sefirleri ve Sefaretnâmeleri*, Ankara: TTK.

- VEİNSTEİN, G. (2002). İlk Osmanlı Sefiri 28 Mehmet Çelebi'nin Fransa Anıları 'Kafirlerin Cenneti', (M. A. Erginöz, Çev.). İstanbul: Ark Kitapları.
- YALÇINKAYA, M. A. (1997). Osmanlı Zihniyetindeki Değişimin Göstergesi Olarak Sefaretnâmelerin Kaynak Defteri, *OTAM*, 7, 319-338.
- YEŞİL, F. (2010). Nizâm-ı Cedîd Ordusunda Tâlim ve Terbiye (1790-1807), *Tarih Dergisi*, 52, 27/84.
- YEŞİL, F. (2011). *Aydınlanma Çağında Bir Osmanlı Kâtibi (1750-1799) Ebubekir Râtib Efendi*, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- YEŞİL, F. (2016). *İhtilaller Çağında Osmanlı Ordusu, Osmanlı İmparatorluğu'nda Sosyoekonomik ve Sosyopolitik Değişim Üzerine Bir İnceleme (1793-1826)*, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- ZORLU, T. (2010). III. Selim Dönemi Osmanlı Teknolojisi. Nizâm-ı Kadîm'den Nizâm-ı Cedîd'e III. Selim ve Dönemi, (Seyfi Kenan, Ed.) içinde, (ss.213-251). İstanbul.

EK : Transkripsiyon

BOA, HAT, nr. 269/15702.

Manzûrum olmuştur, mülâhazalarımı te'yid eyliyor.

França'ya ber-vech-i sefâret-i âzîm ve el-yevm o tarafda kâim olan Hâlet Efendi ma'iyette sır kâtibi olup Divân-ı Hümâyûn Kalemi küttabından Nazmî Efendi kulları me'zûnen bu def'a ric'at edüp Paris'de tashîh ettiği havâdis ü ahbâr ve hilâl-i tarîkde vâkıf olduğu âsârı kaleme alup ba'zı mevâd-ı sıdk-ı makrûn ve ba'zısı şükûk u maznûn ise dahi mütâla'asından ba'zı ahkâm istihrâc olunacağı mukarrer olmağla hâk-i kadem-i şâhânelerine arz u takdîm olundu. Ol bâbda emr ü fermân hazret-i men-lehü'l-emrindir.

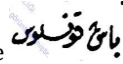
Ma'lûm-ı cihet-i melzûm-ı âlîleri buyurulduğu üzere bu çâkerleri Fransa Devleti tarafına büyük elçilik ünvanıyla me'mur ve ta'yîn kılınan sa'âdetlü Hâlet Efendi kulları ma'iyetine sır kitâbeti hizmetiyle me'mur olup Âsitâne-i Aliyye'den hareket ve kat'-ı menâzil iderek Beç'den Fransa'nın re's-i hudûdu olan İstirazburk nâm mahalle bir sâ'at mesâfesi olan Nemçe hudûdunda bir karyeye varulup mihmândâr var mıdır deyü istihbâr ve bir gün arâm ve bir lostarya isticârı için bizden refik olan Ruffin'in¹³ Sırkâtibi Kieffer¹⁴ ileri gidüp bir sâ'atden sonra

¹³ 1742'de Selanik'te doğan Pierre-Jean Ruffin 1824'te İstanbul'da vefat etmiştir. Fransa'da eğitim almıştır. Türkçe ve Farsça bilgisinin yanı sıra Collège de France bu diller üzerine dersler vermiştir. Fransız elçiliğinde uzun süre dragomanlık hizmetinde bulunmuştur. Baron de Tott'un Kırım Hanlığındaki görevi sırasında ona eşlik etmiş ve ondan sonra da Kırım'da Fransız konsolosu olarak görev almıştır. Sahip olduğu dil yetenekleri dolayısıyla İstanbul'daki Fransa elçiliğinde uzun süre hizmet etmiş, 1798 ve 1814-1815 yıllarında maslahatgüzarlık görevini yürütmüştür. Bu konuda bkz. (Bacqué vd 1991, s.44-45 ve 51).

¹⁴ 4 Mayıs 1767'de Strazburg'da dünyaya gelen Jean-Daniel Kieffer, 1796'dan 1803'e kadar İstanbul'daki Fransa elçiliğinde tercüman (secrétaire interprète) olarak görev yapmıştır. İlk filoloji eğitimini doğduğu şehirde almıştır. Devrim sonrasında İstanbul'a gelmiş ve sonrasında hatayı boyunca devam edecek Pierre Ruffin ile yakın bir ilişki içine girmiştir. Napolyon'un Mısır'ı işgali sonrasında Yedi Kule Zindanları'na atılmıştır. Halet Efendi'ye eşlik ederek Fransa'ya dönen Kieffer, Fransa Dışişleri Bakanlığı, Fransa Millî Kütüphanesi, Collège de France gibi önemli kuruluşlarda doğu dilleri ve Türkçe hakkında çalışmış ve dersler vermiştir. Bkz. (Tığhoğlu Kapıcı, 2023; s. 673-674)

geldi lostaryayı istîcâr itmiş ve eyâlet zâbit ve şehir zâbiti ceneraller sizi istikbâl için Renyü nehrinin başında sizi beklerler lâkin mihmândarınız deyü haber getürüp mihmândâr husûsiçün tevakkuf olunmak lâzım gelse on beş güne muhtâc ve küllî masârif olacağı derkâr olduğundan hareket olunup nehr-i mezkûra vusûlde mersûm ceneraller istikbâl ile götürdükleri hintoya mûmâileyh Halet Efendi süvâr olup şehir-i mezkûra gelür iken on pâre tob attırıldıkda lostaryaya gelinüp ol gice ârâm ve ertesi gün vusûlümüzü Paris'de olan Devlet-i Aliyye maslahatgüzârı[na] ifâde itmek üzere mersûma bir kağıd tahrîr ve ferdâsı hareket olunup yine şehir zâbiti olan ceneral neferâtıyla şehirden taşra teşyî' idüp yine on pare tob endâhtıyla tekmîl-i hidmet ve girü avdet eyledi. Biz dahi kat'-ı menâzil iderek altı günde Paris'e vâsıl olduk. Paris'e varmazdan bir gün evvel tercümânları Franlini ile bir ceneral bir arabaya süvâr olmuşlar. Bir şehirde bulduk. İstikbâle geldiklerini ihbâr ve beraberce ol gice dahi lostaryada ârâm olunup ferdâsı Hamîs günü Paris'de maslahatgüzârın Fransalu tarafından oturduğu konağa nüzul ve tercümân tekmîl-i hidmet ile avdete izin istedikde mûmâileyh Halet Efendi "Taleyran¹⁵ cenâblarının hâtırlarını su'âl ideriz, yarın sırkatibi ile tercümân-ı evvel vusûlümüzü ihbâr için tarafına irsâl olunur. Vakti taraflarından ta'yîn olunsun" dedikte tercümân-ı mersûm gidüp ahşam üzeri tekrar gelüp "öyle den sonra gelsünler" dediği bizim sâ'at yedide ol gice beytütet ve ferdâsı sâ'at yedide tercümân-ı evvel ile elçi-i mûmâileyhin geldiğini resmen Taleyran'a haber vermek için bu çâkerleri Taleyran'ın olduğu konağa varup "şimdi Ministrö Taleyran'ın işleri vardır bir mikdâr tevkîf idin" dediklerinde yarım sâ'at mikdârı bir dîvânhânedeki tevkîfden sonra dîvânhâne derûnunda bir kapu açılıp Taleyran'ın olduğu yazı odasına varıldıkta kendüsü ayak üzerinde başıyla âşinâlıktan sonra niçün geldiğimizi tercümân vâsıtasıyla su'âl eyledikde "elçi efendinin Paris'e geldiğini resmen haber vermeğe geldik" dinildikte "elçi efendi bu gün benimle ve bazar günü baş konsolos¹⁶ cenâblarıyla görüşmez ise baş konsolos sevâhile gidecektir. Üç mâhâ kadar görüşmez" didikde bu çâkerleri dahi "elçi efendi gâyet yorgundur bu gün gelemez" didiğimde "hayır elbet gelmelidir! şimdi haberini isterüm!" didikde "pek güzel kendülerine bir kere ifâde ideyim" diyerek vedâ' olunup gelindikte mâdde-i mûmâileyh Hâlet Efendi'ye ifâde olundukta "hayır görüşmekte aceleye mûcib bir malahatım yoktur. Üç dört güne kadar ministrö cenâblarıyla ancak mülâkât olunabilir. Ne mâni' baş konsolos cenâblarıyla üç mâhdan sonra görüşürüz. Zîrâ yorgunluktan bî-tâbım" deyü tercümân-ı evvel ile mûmâileyh Halet Efendi haber irsâl eyledikte "tekrar ilet gelsün" deyü tercümâna i'ade ettirüp tercümânı ta'kîb iderek ikinci sırkatibleri yine bu cevâbla geldikte ana dahi cevâb-ı evvel virilüp i'ade olundukta bizimle refâkat eden Ruffin'in sırkatibi Kieffer gelüp İngiltere'den dönme Selîm Ağa¹⁷ ki mersûm kapudan pâşâ ba'zı edevât celbiyçün

¹⁵ Soylu bir Fransız ailesinden gelen Prince Charles-Maurice de Talleyrand-Périgord (1754–1838) erken yaşta Katolik kilisesinde eğitim hayatına başlamış olmasına rağmen daha sonrasında diplomatlık mesleğine giriş yapacak ve Napolyon'un önde gelen dışişleri bakanlarından olacaktı. Mısır'ın işgali ve Napolyon'un imparator olması için yapılan darbeye de aktif rol alacaktı. Bir süre sonra onunla da sorunlar yaşayarak bakanlıktan uzaklaştırılacaktı. Talleyrand özellikle Viya Kongresi ve Bourbon Restorasyonu döneminde çok aktif bir rol üstlenecekti. Bu konuda bkz. (Madelen, 1948; Errero, 1941).

¹⁶ Metinde baş konsolos olarak tanımlanan kişi Napolyon'dur. Osmanlı Türkçesi ile baş konsolos şeklinde yazılsa da kastedilen Napolyon'un konsüllük unvanıdır. Malum olduğu üzere Napolyon bu dönemde birinci konsül olarak görev yapmaktadır.

¹⁷ Aslen İngiliz olan Selim, ihtida ederek Müslüman olmuş ve Osmanlı hizmetine girmiştir. Mühendis olan Selim Ağa, özellikle İstanbul'da yaptığı balonla uçuş denemeleri ile tanınmıştır. III. Selim'in de bizzat katıldığı bu uçuşlar sonrasında padişahın taktirini kazanmıştır. Daha sonrasında beşinci halife olarak mühendishanede görevlendirilmiştir.

İngiltere'ye göndermiş olup ancak İngiltereli ile sefer vâki' olduğundan Paris'de kalmış. Mumaileyh Halet Efendi'nin yanında bulunduğundan "size hafice söyleyeceğim vardır" deyü mersûm-ı mûmâileyhi taşra çağırıp "elbette bugün Taleyran ile görüşmeğe muhtâcsız" didikte "hayır dostum resmden hâriktir. Bu gün görüşmem!" deyü cevâb-ı evvel i'âde olundukta mersûm "efendim sonra fenâ olur" didikte elçi-i mûmâileyh dahi "fenâ olup da ne olacak elçiliğimiz adem-i kabul ile girü i'âdemiz iktizâ idecek. Ben hâzırım. Şimdi pasaportem gelsün hareket iderüm" deyü kat'-ı kelâm eyledi. Ahşam üzeri tercümânları Frankini gelüp su'âl-i hâtırdan sonra "sizi bu gün gücendirmişler, baş konsolos cenâbları sizi bu derece ta'cîz eylediklerinden gâyet gücendi. Yanlışlık olmuş, afv idersiz" diyerek elçi-i mûmâileyh dahi "ne mâni' böyle şey ba'zan vâki' olur" diyerek meclise hitâm verilüp tercümân-ı mersûm gitdi. Ferdâsı yine gelüp "Taleyran cenâbları resmden evvel bir gece sizinle görüşmek ister. Ve lâkin vakti tarafınızdan ta'yîn olunsun" didikte elçi-i mûmâileyh "pek güzel yarın gece sâ'at ikide giderim" deyü cevâb verüp ertesi gece maslahatgüzâr Valhi¹⁸ ile Taleyran'a gidüp bir sâ'atden sonra konağa geldiler. Paris'e duhûlümüzün dokuzuncu Cum'a ahşamı Taleyran'dan mûmâileyh Halet Efendi'ye bir tezkire gelüp "Pazar günü baş konsolos cenâblarıyla görüşeceksiz" deyü yazmış. Mûmâileyh Halet Efendi dahi "hedâyâ ve nâme-i hümayûn teslîm olunmayacak mı? Eğer teslîm olunmayacak ise tekellüfe hâcet yoktur, teslîm olunacak ise meclis-i mükâlemeye muhtâcdır" deyü Taleyran'a bir tezkire yazup irsâl eyledikte ertesi gün zikri sebkâten iden Kieffer gelüp "bu meclis size mahsûsdur, eğer izin verirseniz sizden sonra Flemenk elçisi görüşecektir" deyü cevâb virüp gitti. Ertesi Pazar günü teşrîfâtçıları makâmında olan kimesne baş konsolos tarafından üç adet hinto ile da'vete gelüp hintoların birisi altı bârgîrli ve ikisi dörder bârgîrli olduğundan altı bârgîrli hintoyu mûmâileyh Halet Efendi Horasanî ve sof ferâce ile sağ tarafına ve da'vete gelen kimesne sol tarafına ve büyük tercümân hasta olduğundan maslahatgüzâr baş tercümân makâmında süvâr olup elçi-i mûmâileyhin verâsından dört bargirli hintova bu çakerleri Groki¹⁹ ile nâme-i hümayûn ve mektûb-ı hazret-i sadâret-penâhi başım ile beraber tutarak elçi-i mûmâileyhin hazînedârı makâmında olan kimesne hedâyâ-yı hümayûn ile süvâr verâmızdan tercümân-ı sâni ile hekîm dört bârgîrli hintonun birisine süvâr olup bu tertîb ile baş konsolosun olduğu sarâyâ varılıp bir odada kahve içildikten sonra bizi da'vete gelen adam yine önümüze düşüp bu çakerleri nâme-i hümayûn elçi-i mûmâileyhin sağ tarafına ve maslahatgüzâr sol tarafına ve hekîm ve tercümân-ı sani verâdan bir nerdübân çıkılıp etrafta gûnâgûn soltaları cenerallerine geldiğimiz gibi ta'lîm iderek üç dört dîvânâne geçilüp bu tertîb üzere baş konsolosun olduğu odaya varılıp üç yüz kadar ceneral ayak üzerinde ve şapkaları koltuklarında ve baş konsolos ayak üzere ve şapkası koltuğu altında ve ikinci konsolos sağ ve üçüncü konsolos sol tarafında ve baş vekîl makâmında olan Taleyran orta yerde baş konsolosun hizâsına vardığımız gibi iki üç hatve sûret-i istikbâl ve âşilâlıktan sonra mûmâileyh Halet Efendi nutku kırâ'et ve nâme-i hümayûnu yed-i çâkerîden ahz ile Taleyran'a meyüllü tuttukda Bonaparte kendüsü alup üç dakika kadar elinde tutuktan sonra "Fransalunun Âsitâne'de dostları çokdur bâ-husûs şevketlü Sultân Selim hazretleri cümleden ziyâde dostudur. Elçi gönderdiklerinden mahzûz oldum. Siz dahi

Ayrıca bu dönemde kömür çıkartılmasına yönelik faaliyetlerde de bulunmuştur. Selim Ağa hakkında bkz. (Kaçar, 1994, s. 97-98; Şakul, 2016 s.40-4; Zorlu, 2010, s. 217-218).

18

19

inşa'allâhu te'âlâ Paris'de hoşnûd olursuz" kelâmını tercümânları Frankini tercümeden sonra mûmâileyh Halet Efendi mektûb-ı sadâret-penâhîyi yed-i çâkerîden ahz ile anı dahi i'tâ ve ba'dehu kendiye olan mücevher çelenk ve madamasına olan boğça ve itriyyât arz olundukda "azametlü Sultan Selim hazretlerinden her ne gelür ise makbûlümdür" diyerek hedâyâ-yı hümâyûnu haftanîsi makâmında olan kimesne ahz ve bize sağ tarafında yer gösterüp bir mikdâr ikâmetten sonra bize doğru bir âşinâlık ile tamâmiyet-i meclisi î mâ eyledi. Ve biz dahi tertîb-i sâbık üzere hintoları sுவâr ve başka dairede madamasına ayakta bir âşinâlık ile yine hintolara sுவâr ve konağımıza gelüp sâir ministrölere olan hedâyâ-yı hümâyûn konaklarına irsâl ve Bonaparte'ye olan atlar girüde olduğundan sonra teslîm olundu. Bu hâl ile konağımızda ikâmet olunup iki haftada ve bazan üç haftada bir kere bazar günleri parade ta'bîr ittikleri Bonaparte'nin dîvânına cemî' düvel elçileri da'vet olunup ve elçi-i mûmâileyh dahi da'vet olunur iken Bonaparte'nin imparatorluğu mâddesi zuhûrundan berü Devlet-i Aliyye'nin adem-i tastîğinden nâşî merâsim-i resmîye terk ile elçi-i mûmâileyhi resm yerlerine da'vet itmezler idi. Hattâ geçen Ramazân-ı Şerîfde Bonaparte imparatorluk tâcı giydikten sonra elçilere umûm-ı ziyâfeti idüp elçi-i mûmâileyhe dahi da'vet tezkiresi gönderdikten sonra iftâr vakti bir ofçiyal gelüp "size zahmet olmasun tezkirede yanlışlık olmuş me'mûren geldüm size haber veririm" deyüb gitti. Gerci yanlışlık olmak her ne kadar muhtemel ise dahi Devlet-i Aliyye'nin bu ana kadar imparatorluğu tasdîkini te'hîr eylemesinde kendülee âriz olan infî'âli bu sûretle izhâr itmeleri mülâhazadan gayrı ba'iddir. Ve Bonaparte'nin sinni tahmînen otuz beş otuz altı yaşında olup üzerinde olan elbisesinin mâliyeti yüz guruş itmez. Zîrâ elbisesi değil zevk-i dünyâdan bir şey ile mütelezziz olmayup hemân ancak zıkr ü fikri rûz u leyâl asker ve düşmana ne güne hîle ile galebe olunabilir deyü cenk hîlelerinden gayrı bir şey fikrî olmadığı etvârından ma'lûm ve her bir mâddeyi nizâma rabt ve ale'l-husûs nizâm-ı askeriyede ne derecelerde ikdâm ve askerî tâifesinden dahi zâyî-i harbiyeden gayrı bir şey fikirleri olmayup dâimâ t'alim ü ta'allüm ile meşgûl ve her ne vakit asker cem'ini murâd itse derakab suhûletle kalitelü asker cem'ine dahi muktedirdir. Ve bu asker mâddesi bir taraftan Fransalu'nun gün-be-gün tezâyüd-i kuvvet ve kesretlerine sebep olduğu ve Fransa askerinin böyle bir taraftan tezâyüd ve teksîrlerine sebep budur ki bir kimesnenin evlâdı yigirmi yaşına girdiği gibi her kimin evlâdı ve her kime müte'allik olur ise olsun askere yazup yedi sene devlete hizmet ettikten sonra eğer ister ise askerlikde kalup yoluyla onbaşı, yüzbaşı, binbaşı olur. Eğer istemez ise yedi seneden sonra askerlikten çıkup dilediği tarîke sülûk ider. Bir kimesnenin evlâdı yigirmi bir yaşına girdiği gibi devleti tarafından kendiye verilen kâğıdı asker tahrîrine me'mûr ministrölerine götürüp yigirmi bir yaşına girdiğini i'lâna mecbûrdur. Ve bu askere yazılacaklardan bir kimesne bu nizâmın aslâ hilâfına bir harf söylemeğe tarîk bulmamak şartıyla nizâma rabt etmişdir. Meselâ kendüye otuz bin nefer asker iktizâ edüp bir mahalle me'mûr itmeğe mecbûr oldukta yigirmi bir yaşında olan otuz bin neferden ziyâde olup elli bin nefere bâliğ olsa bilâ-mûcib lüzûmundan ziyâde ta'yînât virmekten ve askerî tâifesinin beyninde bir kıl u kâlden ihtirâz şu vechle nizâma rabt olunmuş ki kendüye lüzûmu olup bir mahalle me'mur olacak otuz bin neferden on beş bin neferini beş on gün zarfında ve on beş bin neferini iktizâ ider ise üç dört mâhdan sonra imdâd olarak irsâl edecek olsa elli bin neferden dilediğini yazup otuz bin nefer intihâb etse askeri beyninde bir kıl u kâl müstelzim olacağından üç dört gün zarfında irsâl olunacak on beş bin nefer için on beş bin siyâh kâğıd ve iktizâ eder ise imdad için üç dört mâhdan sonra irsâl olunacak on beş bin asker için siyâh ve beyaz ile mahlût kâğıd ve iktizâ için askere yazılmayacak yigirmi bin nefer için yigirmi bin beyaz kâğıd tertîb idüp cümlesi bir torba içüne vaz' olunduktan sonra asker tahrîrine me'mûr ministröleri askere yazılacaklarının her birine başka başka mektûblar tahrîriyle konağına celb ve kağıtlar

vaz' olunan tobrayı meydâna getirüb askere yazılacaklar her biri cümle muvâcehesinden nevbet ile tobranın içine ellerini vaz' ve birer kağıd ihrâc ve ihrâc eylediği kâğıd siyah kâğıdlardan olur ise üç dört gün zarfında me'mûr olduğu mahale irsâl olunur ve eğer iktidârı olur ise iki bin iki bin beşyüz gurusu vermeğe halâs olup ol akçe ile yerine tâlib olan kimesne askere yazılır. Ve eğer ihrâc eylediği kağıd beyâz ve siyâh ile mahlût kâğıdlardan olur ise tevkif olunup sonradan iktizâ eder ise me'mûr olduğu mahale irsâl olunur. Ve eğer ihrâc eylediği kağıd beyâz kağıdlardan olur ise aslâ sefere me'mûr olmayup o beliyyeden tahlîs-i giribân ider. Ve bu askere yazılanlar hemân derhal sefere me'mûr olmayup mu'allem asâkirden sefere irsâl ile yeniden yazılan askeri akraba ve ta'allükât gâilesi hünufundan²⁰ nâşî Paris'den mesâfe bir kasabaya irsâl ile bir sene mikdârı gereği gibi sanâyi'-i harbiyeyi tahsîl ittikten sonra iktizâ ider ise bir tarafa me'mûr olup bu asker mâddesi Fransalunun tezâyüd-i kuvvetine bâ'is ve Bonaparte dahi bu askerî tائفesini kendü tarafına celb ve her ne kadar Paris içinde ve taşra memâlikinde düşmanları var ise dahi askeri kendü yaşında olduğundan kendünün aleyhine bir harf söylemeğe iktidârları olmayup bu kadar mehlekeden halâs ve ale'l-husûs cümlelerin ma'lûmu olduğu üzere General Pişkuru²¹ ve General Corç²² ile bi'l-ittifâk kendünün i'dâm ve izâlesine sa'y iden Fransalu bey-ninde meşhûr u mu'teber ve askeri beyinde hâtırı sayılır ve seferlerde ve bâ-husûs Nemçe seferinde bu kadar hizmet vücuda getürmeğe General Muru²³ gibi bir cenerali kendü aleyhine olarak general mesfûrâna yazdığı mektûb töhmetiyle olduğu mahalden soltat ta'yîniyle ahz ve Paris'de haps ve üç dört mâhdan sonra İspanya'ya nefy u tağrîb ve kusûrlarını i'dâm u izâle ile Fransa İmparatorluğu'nu ve ba'dehu İtalya Krallığı'nı tahsîl ile kimesneden havf etmediğinden bî-pervâ hareket ve İngiltere'ye geçmek için bizim büyük gemilerin sandalları gibi ve derûnlarına elli altmış nefer asker tahmîl olunur üç yüz mikdârı küçük kayıklar inşâsıyla Buluvine²⁴ limânına alâ-rivâyetihi iki yüz bin asker sevk ve bu kadar asker eğerçi mübâlağa ise dahi yüz bin nefere bâliğ olması ihtimalden baîd değildir. Ve bu askeri kayıklara irkâb ve İngiltere'ye geçeceğim da'vâsıyla iki seneden berü ta'yînât verir. Ve bu askerden mâ'adâ yüz alâ-rivâyetihi yüz elli bin mu'allem asker Paris'de mevcûd olup gerçi ol kadara bâliğ olmaz ve lâkin yetmiş seksen bin nefere bâliğ olması muhakkaktır. Ve Bonaparte İtalya'ya kral ve tâç giymek için cemî' ministrö ve ceneralleri ve alel-husûs Âsitâne'de elçisi olup Paris'e avdet eden ceneral Brune ma'iyyetine alup külliyyetlü asâkir ile İtalya'ya gidüp tâç giydikten sonra karındaşının birini tahrîr olunan asâkirden mâ'adâ alâ-rivâyetihi üç yüz bin asker ile vekâleten bırağup kendüsü Paris'e avdet ve

20 حوضه

21 پيشقرو

22 جوبج

²³ 1767'de dünyaya gelen Joachim Murat, ilk başta dini bir eğitime başlasa da daha sonrasında askeri eğitime geçecekti. Disiplinsizliği nedeni ile bir süre birliğinden atılsa da Fransız İhtilali önüne yeni fırsatlar çıkaracaktı. İhtilal ile birlikte hızlı bir şekilde yükselmeye başlayan Murat, Robespierre'in düşüşü sonrası Napolyon gibi bir süre hapsedilecekti. İkili daha sonrasında 1795'te Konvansiyon'a karşı verilen mücadele başta olmak üzere bir çok savaşa katılacaktı. Generalliğe kadar yükselecek olan Murat, aynı zamanda Napolyon'un kız kardeşi ile evlenecekti. Hem savaş alanındaki yeteneği hem de Napolyon ile olan akrabalığı onun Napoli Kralı olmasına zemin hazırlayacaktı. Bkz. (Connelly, 1965, s. 97-126).

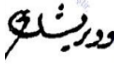
24 بلوینه

eğerçi bu kadar asker tevâtüre mebnî ise dahi yüz elli bine bâliğ olmak gerekdir. Ve Bonaparte bir tarafa gittiği vakitte beraber gitmek için yevmiye her birine otuzar pâra virür. Cümlesi bir boyara müntehab alâ-rivâyetihi altmış bin askeri olup lâkin her ne kadar mübâlağa ise dahi otuz kırk bin nefere bâliğ olması tahakkuktur. Ve bunlardan mâ'adâ kazâ ve kasabâtta ta'lîm olunan asker alâ-rivâyetihi yüz yüz elli bin nefere bâliğ olur deniyor gerçi bu kadar asâkire ta'yînât ci-hetiyle idâresi zâhiren emr-i müşkil zan olunur ise dahi askerî tâ'ifesinin ta'yînâtları yevmiye dörder para ve birer mikdâr lahm ile çorba olduğundan bu vechle idâreleri ehvendir. Ve orman-larda asâkire yol açmak için sakallı ve elleri baltalı başka olarak asâkir beş altı bin nefere bâliğ olur ve bu asâkirin yüz ve bin başarılarının üç rütbeye mahsûsdur. Rütbe-i ulâya kumandan ve rütbe-i sâniyeye ofciyal ve rütbe-i sâliseye kapudan ta'bîr olunur. Ve bu asker başarıları müntehab ve mücerrebü'l-etvâr cümlelerin müsellemi düvel-i sâ'ireye mahsûs olmayan kimesneler olup ve ale'l-husûs cenerallerin mahâretleri muhârebelerde kurrâren ve mirrâren tecrübe olunmuş ce-nerallerden olduğu ve bu ofciyaller hemân def'aten ofciyal olmayup Paris şehrinde politika ve coğrafya ve hendese ve sâ'ir sanâyi'-i harbiyeyi tahsîl için birkaç aded mektebelerde devleti ta-rafından on dokuz yigirmi yaşında altı bin neferden mütecâviz kimesneler günde iki tadrîs ve tahsîl-i sanâyi'-i harbiye ile meşgûller olup tamâm gereği gibi tahsîl-i ulûm itdikten sonra bi't-tecrübe mahâretine göre yoluyla yüzbaşı, binbaşı olur ve rütbelerine göre kumandân yâhûd of-ciyal yâhûd kapudan tesmiye olunur. Ve ekseri politika umûrunda istihdâm olunan kimesneler dahi bunlardan intihâb olunur. Fransalunun nizâmâtından biri dahi budur ki mesâfe-i ba'ide olan kazâ ve kasabâtın birinde alel-isti'câl bir tarafa asker ve mühimmât sevki murâd olunsa minüströ dölamerin/Ministre de la Marine ta'bîr ittikleri ya'ni tersâne umûruna karışan mi-nüströdür konağının üstünde bir yüksek mahalde bir uzun mil kurulup üzerine beynlerinde ci-fir gibi bir şeyi işâret bir harf çıkarılıp iki sâ'at mahalde bu hizmete me'mûr olan kimesne dûrbîn ile dâimâ nazar ve ol harfin aynını bu siyâk üzere mil üzerine çıkarup bu hâl ile beş sâ'at zarfında beş altı günlük mahalle haber vâsıl olur. Ancak Bonaparte'nin bu gûne kuvveti derkâr ise dahi İtalya'ya kral olmasından kendüye nefî olmayup belki muzır olacağı ba'zıları indine meczûmdur. Zîrâ Bonaparte İtalya'ya kral olduğu havâdisi Rusyalu tarafına mün'akis olmazdan mukaddem umûm musâlahâsına karar vermek niyetiyle Rusyalu tarafından Fransa'ya büyükelçi nasb u ta'yîn ve elçi-i mersûm Fransaya varmazdan evvel Rusya imparatorundan Bonaparte'ye imparator elkâbı derc olunmayarak yalnız França sergerdesi diyerek elkâb derciyle irsâl ideceği elçisinin pasaportesini Bonaparte'den talep eyledikde derhâl elçi-i mersûmun pasaportesini irsâl itmiş olduğu ve bu Rusya elçisinin Fransa'ya geleceği havâdisi Paris'de tab' olunan tahrîr olunup ancak bu çâkerleri Paris'den hareket ve Nemçe hudûduna duhûlümüzde Bonaparte'nin İtalya'ya gidüp tâç giydiği havâdisi Rusyalu tarafına mün'akis oldukda bu mâdde Mısır vak'asın-dan sonra kârar verilen umûm musâlahasında Bonaparte'nin Rusyalu'ya virdiği ahidnâmêde mûnderic olan mevâd-ı erba'a ki evvelkisi Fransalu İtalya'dan askerini kaldırmak ve ikincisi Sar-dalya kralını nasb itmek olduğundan Bonaparte'nin İtalya'ya kral olması işbu ahidnâmênin hilâfı olduğundan Fransa'ya irsâl eylediği elçisini verâsından haber irsâliyle girü i'âde ittirip elçi-i mersûm dahi girü avdet ve Berlin'e gelüp Prusya kralıyla hafice birkaç def'a mülâkâtdan sonra Beç'e gelüp ol tarafta dahi birkaç günde ikâmet ve ba'dehu yine Berlin'e gidüp ol taraftan Petreboga gitdiği havâdisi Beç'de ve sâ'ir Nemçe memâlikinde şâyi' olduğu ve Nemçelü dahi Fransalu ile muhârib olup İtalya'ya asker sevk ideceği havâdisi istimâ'-ı çâkeri olduğundan başka Nemçe elektorluklarından Münich nâm elektorluğa duhûlümüzde Fransa'da tab' olunan gazetelerden menkûlen elektorluk-ı mezkûr gazetelerinde İtalya'yı kemâ fi'l-evvel cumhûr ve sardalya kralını nasb ve Sicilya'yı Nemçe'ye ve Kırım'ı Devlet-i Aliyye'ye virmek şartıyla Devlet-

i Aliyye ve Nemçe ve Rusyalu ittifâk eyledikleri tahrîr olunup ancak gazete havâdisi kahvehâne havâdisi gibi vücûd virecek mevâddan olmadığından başka Nemçelü ile Fransalu beyninde merbût olan dostluk ve safvete nazâran beynerinde burûdete sebep olacak bir mâdde tahkik olunamadığından Nemçelü'nün Fransalu aleyhine asker sevk etmesi ihtimâlından ba'îd ve belki muhâl olduğundan bir dürlü i'timâd olunamayup lâkin Beç'e on beş büste?²⁵ mesâfesi olan bir kasabaya vürûdumuzda kasaba-yı mezbûreye Fransalu aleyhine olarak Nemçelünün kırk bin nefer beylik askeri gelüp ikâmet idecekleri istimâ' olunup fil-hakîka altı gün ol taraftan hareket olundukta kasaba-yı mezbûreye gelecek Nemçe askerinin üç dört bin neferine esnâ-yı râhda râst gelüp re'e'l-ayn müşâhede olunduğu ve Beç'e vürûdumuzda bir taraftan İtalya'ya Nemçelü külliyyetlü cebêhâne ve sâ'ir mühimmât irsâl itmekde olduğu ve Nemçelünün Fransalu ile muhârebeye mecbûriyeti Nemçelünün Sicilya'ya külliyyetlü deyni dahi olup Sicilya dahi şimdi Fransalunun yerine geçtiğinden Bonaparte Sicilya şimdi benimdir ya deynini edâ eyle yâhûd Venedik'i emâneten bana vir deyü Nemçelü'ye ibrâm idüp Nemçelü dahi herçibâd-abâd vâdîlerine sülûk ile bî'z-zarûr muhârebeye mecbûr olup Rusyalu'ya temellük eyledikte Rusyalu dahi Rusya begzâdegânından birini Beç'e irsâl ve Nemçe imparatoru Kanpanyada olduğundan soldan gideceğim deyü tebdîl-i havâ bahânêsiyle begzâde-i mersûme dahi Kanpanyaya gidüp her gün ale's-sabâh Nemçe imparatoru ile mülâkât ve iki mâh mikdârı kimesne vâkif olmaksızın hafice ittifâka karâr ve Rusyalu'nun yüz bin alâ-rivâyetihî yüz elli bin askeri Lehe vürûd ve Beç'den hafice iki nefer konakçı irsâl olunmuş olduğu ve bundan mâ'adâ Nemçe hudûdına kırk elli bin Rusya askeri gelüb Nemçe içinden İtalya'ya gidecekleri havâdisi şâyî' olduğu ve Nemçelü bu maddede var kuvvetini bâzûya getirerek muhârebeye karâr ve berülerde hudûd-ı İslamiyeye semti olan Sibin?²⁶ ve Rumşevâr?²⁷ ve Budin ve Peşte'de olan cemî'-i askerini İtalya'ya irsâl eylediğinden mâ'adâ Macar askerinden dahi elli bin alâ-rivâyetihî yüz bin süvâri askeri olduğu ve bu asâkirin yigirmi otuz bin nefer kadar gerek Macar ve gerek Nemçe asâkirini ve külliyyetlü mühimmât ve tob ve humbaralarına Beç'den hareketimizden sonra esnâ-yı râhda rast gelüp re'ye'l-ayn müşâhede olunduğu ve bu sûretde tevâtürlerine göre İtalya'da üç yüz ala-rivâyetihî üç yüz elli bin Nemçe asâkiri hâzır olacağı ve Fransalu Nemçelü'nün bu hareketinden haberdâr oldukdan Beç'de olan elçisine Bonaparte Nemçelü'nün bu hareketi nedir yohsa bir def'a Ceneral Muru ve bir def'a ben Beç'e varıncaya kadar cemî' memâlikini zabt itdikden sonra yine kendüye verdiğimizizi unuttu mu? Eğer Nemçelü'nün bu tedârikâtından başka bir merâmı var ise ben olurum ammâ tevekkili olmam deyü tahrîr eyledikde elçi-i mersûm dahi resmen Nemçe devletinin bu tedârikâtın sebebinden su'âl eyledikde sizden öğrendik zîrâ sizin İtalya'da bu kadar askeriniz var biz de asker irsâline mecbûr olduk deyü Nemçelü Fransa elçisine bu vechle cevâb virüp ancak Nemçelü akçe ve mihimmât cihetiyle muzdarib olduğundan vakit kazanmak için umûm-ı musâlahasına karâr virmek hîlesine teşebbüs ile Fransa'ya büyük elçi göndermeğe tâlebdar deyü Beç'de söylenür idi. Fransalu dahi şimdi var kuvvetini İtalya'ya verüp Bonaparte İtalya'da tâç giyüp Paris'e avdeti esnâsında karındaşının ma'iyetine bıraktığı bâlâda tahrîr olduğuy

25
26
27

üzere alâ-rivâyetihî üç yüz bin neferden mâ'adâ bu çâkerlerinin Paris'den hareketimden iki mu-kaddem Bonaparte Paris'de olan alâ-rivâyetihî yüz elli bin askerini dahi İtalya'ya sevk ve ken-düsü İtalya'dan avdeti vakti olmağla Paris'e iki üç sâ'at mesâfe bir karyeye gelüp Paris'den ha-reketimizden iki gün sonra Paris'e vürûd ile Buluvine limânında İngilterelü aleyhine i'mâl eylediği alâ-rivâyetihî iki yüz bin askerini görmek için kendüsü bi'n-nefs Buluvine limânına gidüp anları dahi İtalya'ya sevk ideceği Paris'de söyleniyor idi. Bu sûrette Fransalu'nun İtalya'da altı yüz elli bin asâkiri hâzır olacağı ve eğerçi bu kadar asâkirin bir mahalle cem' ve idâresi emr-i müşkil ve mücerred halkın tevâtürüne mebnî ise dahi bâlâda tahrîr olup çâkerlerinin tahkîkine göre üç yüz otuz bin nefere ancak bâliğ olacağı ve Fransalu Nemçelü'nün bu kadar memâlikini zabt ve eğer Fransalu murâd itse Beç'i dahi zabt itmesi kuvvet-i karîbeye gelmişiken mücerred Nemçelü'nün hâl ü şânını siyâneten memâlikine girü i'âde ile musâlaha eylemesi cümlelerin mü-sellemi iken bunları Nemçelü nesyen ve mensiyen mahv ile Fransalu'nun şimdiki kuvvetine ve Bonaparte Nemçelü benim elimde der iken Nemçelü'nün Fransalu aleyhine böyle asker sevkin-den Bonaparte'ye ârız olan infi'âle nazaran Nemçelü'ye ma'azâllahu te'âlâ galebe eylediği sûrette Nemçe nâmı rûy-ı arzdan külliye ref olunmak derecesinde nice nice hîle ve habâsete ictirâ ideceği cümlelerin ma'lûmu böyle bir varta-i azîmeye hemân Rusyalu'ya kalb-i kuvvet ile Nemçelü nice ilkâ edebilür. Ancak Fransa asâkirinin fi'l-asl askeri yazıldığı gibi gözü baş konsoloslukda olup bu ümid ile muhârebelerde cân u gönülden çalışıyorlar idi. Bonaparte imparator olduktan sonra askerî tâifesinden bu emîr kalktığından başka dâimâ muhârebe ile meşgûl olduklarından tâ'ife-i merkûmeye fütûr ârız ve bu hîle Nemçelü muttali' olduğundan bu mâddeye teşebbüs eylediği söylenür. Pek beyhûdê söz değildir. Bu İngiltere sefiri Paris ilinden (...) ²⁸ kılletine bâdî olduğundan tüccârân kâr u kisblerine halel târî ve İngiltereli'nün mütehavvit? ²⁹ tebe'anlarına nazaran musâlaha vaktinden berü sekiz binden mütecâviz tüccâr ve bezgâdegân Paris'de bulunduğundan musâlaha sûreti gerek Fransa tüccârına ve gerek ahâliye enfa' olduğundan başka üç seneden berü bu İngiltere seferinden asâkire fütûr geldiği Paris'de söylenir idi bu hîle Bonaparte muttali' olduğundan her ne kadar İngilterelü ile musâlaha adîmü'l-imekân ise dahi askerini tahrîs için İngiltere kralına bir müdtedden berü Fransa devleti ile İngiltere devleti beyninde muhâseme derar ve bu cihetle iki taraftan bilâ-mûcib bu kadar kân dökülüp İngiltere devleti bir azîmü's-şân devlet ve bu kadar memâlikin hükümdârı iken böyle bilâ-asl iki taraftan kân dökülmeğe niçün tecvîz ider. Gerçi Fransalu muhârebeden havf etmeyüp kuvveti cemle in-dinde müsellemdir. Ancak böyle bilâ-mûcib iki taraftan bî-nihâye asker telef olduğuna Fransalu'nun rızâsı olmadığından bu muhâsemenin def'îyle musâlaha karâr verilmesi Fransalu'nun ve benim matlûbumdur diyerek ve sâ'ir elfâz-ı dilfirîb derciyle bu siyâkatda bir mektûb tahrîr ve İngiltere'ye irsâl ve işbu mektûbun aynını ve İngiltere ministrösünün Fransa ministrösü Taleyran'a yazdığı cevâbı cevâb-ı müstahsene tebdîl ile kâğıdlar bâsılup Paris'de esvâk ve bâzârda fûrûht olundu. Ancak asıl İngiltereli'nün cevâbı İngiltere kralına mektûb-ı mezkûr vâsıl olduğu gibi ministrösüne virüp ministrösü dahi Taleyran Bonaparte bir bâgî âdamdır bizim ana imparator tesmiyemiz muhâldir ve bu muhâsemenin izâlesi adîmü'l-imekândır ve muhârebemiz kemâ fi'l-evvel bâkîdir kralım bu mâddeye karışmaz bu cevâbı size ben veririm diyerek cevâb

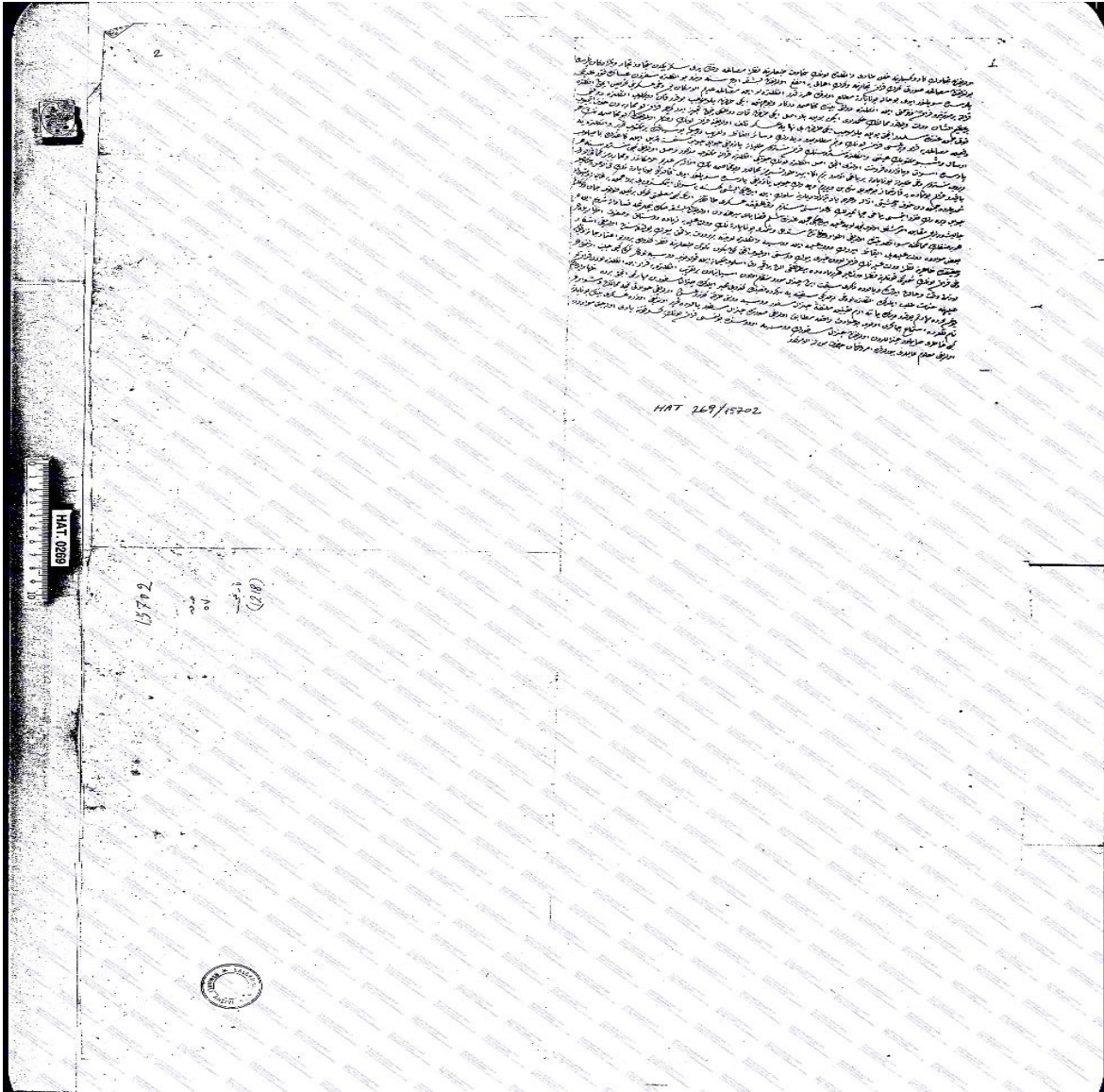
28

29

yazdığı Paris'den söylenir idi. Kaldı ki Bonaparte'nin fi'l-asl ve husûslarıyla şimdilerde cümleden havf u haşyeti izâle ve herçibâd-âbâd vadîlerine sülûk ile edeceği işi kimesneye su'âl itmek sizin bî-pervâ cümleye gâlibâne ve meşhûrâne cevâb virerek teferrüd itmesi bayağı cihângîrlük da'vâsını müstelzim ve fi'l-hakîka askerî tâ'ifesi evvelki gibi maslahatı gönül birliğiyle tutup cân u gönülden çalışurlar ise mukâbele emr-i müşgil olup Nemçelü'ye galebe ideceği cümle indinde müselleme kazâyâ-yı mübreheneden olduğundan başka sonra nice nice fesâdâta şüru' ile her bir müttefik mahâline sû-i kasd niyetinde olduğu etvâr ve harekâtından müstedlel ve şimdi Bonaparte'nin Devlet-i Aliye'ye ziyâde dostluk ve safvet izhârıyla ba'zı mevâdda Devlet-i Aliyye'yi îkâz iderek Devlet-i Aliyye ile Rusya ve İngilterelü beyninde bir bürûdet bırakmak büyük politikasından olduğu aşikâr ve hakîkattede zâhirine nazaran Devlet-i Aliyye'nin Fransalu'dan gayrı büyük dostu olmayup ancak gün be-gün televvün-i tab'larına nazaran kendülere bir dürlü i'timâd câ'iz değil ise dahi Fransalu'nun şimdiki kuvvetlerine nazaran Devlet-i Aliyye her bir mâddede bî-terafılığı elinden bırakmayarak uslûb-ı hakîmâne ile kullanup Rusyalu dahi gereği gibi celb olunmak lâzime-i vakt ü hâlden idiğü ve bâlâda zikri sebkât iden Ceneral Muru olan İspanya'dan bir takrîb İngiltere'ye firâr ile İngilterelü'den Fransalu aleyhine hizmet taleb eyledikde İngilterelü dahi dilediği seffîne sergerde nasbında kendüyi muhbir eyledikde ceneral-i mesfûrun mahâreti ancak berrde izhâr iderüm yâhûd bahrde mahâretim yokdur didikde yanına adam ta'yîniyle mültefeten ceneral-i mesfûr Rusya devleti tarafına gönderilmiş olduğu havâdisi Nemçe memâlikinden Rumşevâr?³⁰ nâm kal'ada istima'-i çâkerî olup bu havâdis vâkı'a mutâbık olduğu sûretde ceneral-i mesfûr bâlâda tahrîr olunduğu üzere askeri beyninde Bonaparte gibi hâtırı sayılır cenerallerden olduğundan ceneral-i mesfûrun Rusya ordusunda bulunması Fransalu'nun kesr-i kuvvetine bâdî olacak mevâddan olduğu ma'lûm-ı âlîleri buyuruldukta emr ü fermân men-lehü'l-emrindir.

Bir Sır Kâtibinin Avrupa Gözlemleri: Ahmed Nazmî Efendi'nin Kaleminden Fransa...

Fransa'nın muhtelif yerlerini ziyaret eden Ahmed Nazmî Efendi'nin gözlemlerini içeren bu belge, Osmanlı dönemi tarihçesinin önemli eserlerinden biridir. Metin, Fransa'nın coğrafyası, iklimi, nüfusu, sosyal ve ekonomik yapısı hakkında detaylı bilgiler sunar. Kâtilibin gözlemleri, Osmanlı toplumunun Avrupa'ya bakış açısını ve o dönemdeki sosyal değişimleri yansıtır. Belgenin baş kısmında tarih ve konuyla ilgili bilgiler yer alırken, ana gövde ise Fransa'nın farklı bölgelerini tanımlayan paragraflardan oluşmaktadır. Metin, Osmanlıca yazılmış olup, günümüz Türkçesine çevrilmiştir. Belgenin sağ tarafında, muhtemelen başka bir belgeye ait yazılar da görülmektedir. Sol kenarında ise belgeyi ölçmek için kullanılan bir ölçek çubuğu yer almaktadır.

HAT 269/15702

15702
HAT 0820

EXTENDED ABSTRACT

After Napoleon's invasion of Egypt, a new war had started between the Ottoman Empire and France. After the Ottoman-British-Russian alliance against France, the French army had to evacuate Egypt. However, the alliance against Napoleon would cause new problems. Due to the oppressive policies of Russia and England, The Sublime Porte wanted to re-establish amicable relations with France. Therefore, Halet Efendi was sent to Paris as ambassador in 1803. Ahmed Nazmî Efendi, who served as *sır kâtibi*/secret clerk during Halet Efendi's ambassadorship (1803-1806), wrote a *takrir*/statement upon his return to the country. Nazmî Efendi, who took an active role in Halet Efendi's entourage during his ambassadorship, had the opportunity to observe both France and Europe. For this reason, he gave information about the important events that took place during the embassy.

Nazmî Efendi, who was at Halet Efendi's side, acted in line with the ambassador's instructions both for the solution of the problems and the full fulfilment of the embassy mission. Therefore, he took an active role in the embassy service. Nazmî Efendi took significant role in the negotiations with the French authorities together with the interpreter. These duties assigned to Nazmî Efendi also led him to have detailed information about the events. Nazmî Efendi, in special emphasised on the French military system in his statement. He gave information about the prominent elements of the French military system, firstly the personality of Napoleon, who was the commander-in-chief and later the emperor. In this context, he first shares his thoughts about the commander-in-chief. He states that Napoleon was approximately thirty-five or thirty-six years old, yet he stayed away from worldly pleasures, did not care about appearance, and his only goal was to defeat his enemies. For this reason, he emphasises that he worked day and night for this purpose, that he endeavoured to put every item in order, and the importance he attached to military matters in this direction. In other words, these narratives are the reasons behind Napoleon's military successes. By emphasising that Napoleon was always busy with training, another reason behind these successes is revealed.

After this narration that Napoleon's personality and individual endeavours were behind France's military successes, Nazmî Efendi goes on to explain the issues related to recruitment. This matter was one of the most important issues emphasised by the secret clerk. Since he considered the conscription of soldiers as one of the reasons for Napoleon's military successes, he dealt with this issue detaily. He stated how the lot system was applied in military recruitment and that there was no discrimination in the lot. In addition, he makes explanations on subjects such as that conscripts could leave the military service voluntarily after completing their compulsory duty period, and those who did not leave could hold various ranks. He describes the processes such as the fact that every French young man who turned twenty-one had to announce this and participate in the lots, that those who were selected in the lots underwent a necessary military training, and that after this training they were sent to the places where they were needed. With this narrative, Nazmî Efendi undoubtedly wants to show the reasons for Napoleon's success in recruiting soldiers. After these statements about the military organisation, Nazmî Efendi focuses on the officer class that runs this system. He states that these people were educated at a young age and took courses in politics, geography and mathematics in Paris. He states that after this military training, they were given ranks according to their abilities and even the people who were engaged in politics came out of these people. With these explanations, he

shows that the people who shaped the French military and politics had a certain equipment and a good education. In line with this information, Nazmî Efendi undoubtedly wanted to show how a victorious army system functioned and perhaps how it should be. Moreover, this information is great importance as it was written at a time when a regular and trained army was being established in Istanbul. In short, Nazmî Efendi provides information on some of the prominent elements of the French army, from the recruitment system to training, from military education to the number of soldiers.

In addition to all this information, another subject that Nazmî Efendi emphasises is the political situation in Europe. In particular, he provides information on the political situation and positions of the great powers. He emphasises the coalition formed against Napoleon and especially the political attitudes of Russia and England. Considering that the Ottoman Empire was on the eve of a war with Russia, the statements of Nazmî Efendi, mentioned above is valuable for the Porte.